

บทที่ 2

วัฒนธรรม

- แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม
- ความหมายของวัฒนธรรม
- ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรม
- ชนิดของวัฒนธรรม
- ทักษะของนักสังคมวิทยาเกี่ยวกับวัฒนธรรม
- สังคมที่ต่างกันย่อมมีวัฒนธรรมที่ต่างกัน
- ไม่มีวัฒนธรรมหนึ่งสูงกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง
- บุคคลในสังคมเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรม
- อิทธิพลของวัฒนธรรมต่อสมาชิกในสังคม
- วัฒนธรรมกับนักพัฒนา
- การประยุกต์ใช้แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมกับโครงการพัฒนาชุมชน

บทที่ 2

วัฒนธรรม

แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

มีคำกล่าวว่า “มนุษย์ จะเป็นมนุษย์ได้ก็ด้วยมีวัฒนธรรม ถ้าไม่มีวัฒนธรรมก็ไม่ใช่มนุษย์เป็นแต่สัตว์ชนิดหนึ่งมีวิถีชีวิตอย่างธรรมชาติเท่านั้น”

จากคำกล่าวเช่นนี้ ถ้าจะพิจารณาและเปรียบเทียบดู ก็จะเห็นได้ว่า ทั้งมนุษย์และสัตว์เมื่อเกิดมาสิ่งที่ติดตัวมาก็คือ กรรมพันธุ์ทางเชื้อชาติ และสิ่งซึ่งเป็นสัญชาตญาณ เช่น ต้องกินอาหาร ต้องการพักผ่อนนอนหลับ กลัวภัยอันตราย ต้องสืบพันธุ์เพื่อต่อชีวิตไว้ เหล่านี้เป็นต้น เป็นความรู้ที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ไม่ต้องมีใครสอนและสภาพเช่นนี้ ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ย่อมมีเท่าเทียมกัน แต่วิถีทางที่ปฏิบัติของมนุษย์ไม่เหมือนกับสัตว์เพราะมนุษย์มีวัฒนธรรม

สัตว์เกิดมาแล้วจะแสวงหาอาหาร จะทำรังรังเป็นที่อยู่อาศัย จะสืบพันธุ์ จะเลี้ยงดูลูกหรือจะกระทำอะไรอย่างอื่นจนเป็นวิถีแห่งชีวิต ก็ทำไปโดยสัญชาตญาณ ไม่มีการฝึกสอนอบรม และเล่าเรียนเหมือนอย่างมนุษย์ และสิ่งที่สัตว์ผลิตสร้างขึ้นเดิมเคยมีอย่างไรมีอยู่อย่างนั้น ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงให้ดีกว่าของเดิม หรือผลิตสร้างให้มีสิ่งแปลกสิ่งใหม่ที่ดีกว่ามาเพิ่มเติมหรือแทนของเก่า ส่วนมนุษย์นั้นเนื่องจากมีวัฒนธรรม คือรู้จักเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างสิ่งต่าง ๆ ให้แปลกใหม่ หรือให้ดีกว่าของเดิมเป็นลำดับมา เพื่อความเจริญในวิถีแห่งชีวิตตน รู้จักหุงต้มอาหาร รู้จักนุ่งห่ม รู้จักสร้างที่อยู่อาศัย รู้จักประดิษฐ์สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ และรู้จักใช้สิ่งอื่น ๆ อีกมาก เพื่อความจำเป็นและความสะดวกสบายแก่ชีวิต นอกจากนี้ มนุษย์ยังมีจารีตประเพณีเพื่อกำหนดวิถีชีวิตของหมู่คณะ มีศาสนาเพื่อคุ้มครองใจ มีปัญญาสามารถถอดเอาความรู้ที่นึกคิดที่ดั่งาม สร้างขึ้นเป็นศิลปกรรมเพื่อความสดชื่นบันเทิงใจแก่ชีวิต และมีภาษาสำหรับถ่ายทอดความรู้และความรู้ที่นึกคิดให้แก่กันได้ ถ้ามนุษย์ไม่มีวัฒนธรรม ซึ่งทำให้วิถีชีวิตพ้นไปจากสภาพเป็น

อย่างสัตว์ มนุษย์ก็จะเอาตัวรอดและสืบพันธุ์เหลือมาจนถึงทุกวันนี้ไม่ได้ เพราะโดยธรรมชาติ มนุษย์เสียเปรียบสัตว์อื่นอยู่มาก ทั้งในทางร่างกาย พละกำลัง ความว่องไว และไม่มีเครื่องป้องกันตัวไว้เป็นอาวุธต่อสู้ศัตรู

ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมจึงมีความสำคัญและจำเป็นแก่วิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะโดยผลที่ปรากฏ วัฒนธรรมเป็นเครื่องยกจิตใจมนุษย์ให้พ้นจากระดับต่ำเยี่ยงคนป่าเถื่อน และเป็นพรหมแดนจิตใจชั้นระหว่างมนุษย์และสัตว์ เป็นสิ่งที่ทำให้คนกลายเป็นมนุษย์ที่แท้จริง เป็นสมาชิกของสังคม สามารถดำเนินภารกิจ และมีสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมได้ บุคคลที่เกิดมาในสังคมใด ก็เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ เพราะวัฒนธรรมมีอยู่แล้วในสังคม เป็นมรดกทางสังคม (Social heritage) ที่สืบทอดและถ่ายทอดกันมา

การที่มนุษย์มีวัฒนธรรม และถ่ายทอดสืบทอดกันมาได้ก็เนื่องจากมนุษย์สามารถติดต่อทำความเข้าใจระหว่างกันได้อย่างกว้างขวางโดยใช้สัญลักษณ์สื่อสาร (Symbolic Communication) สัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดก็คือภาษาทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ภาษาช่วยให้มนุษย์สามารถแสดงความรู้สึก ความคิดเห็นและสร้างความเข้าใจกับผู้อื่นได้ ที่มนุษย์สามารถใช้ความคิด และเกิดสติปัญญาขึ้นมาได้ก็เนื่องจากการมีภาษาตัวเอง นอกจากนี้ภาษายังทำให้การถ่ายทอดวัฒนธรรม (Cultural Transmission) และเรียนรู้ (learning) วัฒนธรรมเป็นไปอย่างกว้างขวาง ภาษาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ สะสม และพัฒนาขึ้นมาจนอยู่ในระดับที่เราเห็นในปัจจุบัน และจะเจริญก้าวหน้าขึ้นไปอีกในอนาคต ในวัฒนธรรมที่เจริญ ภาษาก็ย่อมจะเจริญตามไปด้วย กล่าวคือ จะมีศัพท์สำนวน ไวยากรณ์ที่เป็นสัญลักษณ์ช่วยมนุษย์เวลาต้องการพูดกับสิ่งต่าง ๆ หรือความคิดต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ทำให้มนุษย์สามารถใช้ความคิดได้กว้างขวางเรื่องของภาษาจึงมีความสำคัญมากในวัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่า ภาษาเป็นสิ่งที่แสดงแนวความคิด และคุณค่าความนิยมในชีวิตในหมู่บุคคลที่ยึดถือวัฒนธรรมนั้น สังคมที่ล้ำหลังในด้านความเจริญ

ภาษาต่าง ๆ ก็แคบไปด้วยศัพท์ต่าง ๆ มีใช้น้อย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับแนวความคิดหรือเหตุการณ์สมัยใหม่

ความหมายของวัฒนธรรม (Culture)

ในทางสังคมศาสตร์ มีผู้ให้ความหมายของ “วัฒนธรรม” ได้หลายอย่าง เช่น

- วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม
- วัฒนธรรม คือ วิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้
- วัฒนธรรม คือ สิ่งอันเป็นผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนรุ่นก่อนสืบทอดเป็นประเพณีกันมา
- วัฒนธรรม คือ ความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติ และกริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และแสดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลป ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น

จากความหมายข้างต้น พอจะกล่าวได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิต (way of life) ของมนุษย์ในสังคม มนุษย์ได้คิดสร้างขึ้นมา นับแต่ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา กฎหมาย ศิลปหัตถกรรม จริยธรรม ตลอดจนวิทยาการ (knowledge) และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถทำการเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม ผลิตอาหาร และสิ่งของต่าง ๆ ขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องช่วยให้คนดำรงชีวิตอยู่ต่อไปในโลกได้

ในแง่ที่สอง พิจารณาว่า ในพฤติกรรมส่วนใหญ่ในการครองชีวิตของมนุษย์นั้น มักจะขึ้นอยู่กับสิ่งที่ว่า เราต้องการสิ่งใด ต้องการทำอะไร จะต้องทำอะไร ควรจะทำอะไร หรือทำอย่างไร ในสถานการณ์เฉพาะอย่างและเฉพาะเวลา ในแง่นี้เรา

ได้พิจารณาวัฒนธรรมว่าเป็นแบบแผนแห่งการครองชีวิต (Design for living) หมายความว่า วัฒนธรรมเป็นแบบฉบับที่กำหนดพฤติกรรมแห่งชีวิตลงไปว่า คนเราจะต้องทำอะไร ควรจะทำอะไร มักจะทำอะไร อยากจะทำอะไร อะไรไม่ควรทำ ควรจะทำอย่างไร ปฏิบัติอย่างไร คิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร หรือว่าอะไรคืออะไรชั่ว อะไรเป็นสิ่งที่ เป็นคุณค่าแห่งชีวิต อะไรเป็นสิ่งที่ควรปรารถนาและไม่ควรปรารถนา ดังนี้ เป็นต้น

ถ้าจะตอบคำถามที่ว่า วัฒนธรรมคืออะไร ก็พอจะสรุปได้ดังนี้

1. เป็นลักษณะที่เกี่ยวกับความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติและ กิริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็น พิมพ์เดียวกัน และแสดงออกมาเป็นภาษา ศิลป ความเชื่อ ขนบ ธรรมเนียมประเพณี
2. เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนก่อน ๆ สืบเนื่องเป็นประเพณีกัน มาเป็นส่วนรวม
3. เป็นสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความ เจริญอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม ซึ่งถ่ายทอดกันได้ เรียน กันได้ เอาอย่างกันได้
4. เป็นมรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญอกงาม

ในทางสังคมวิทยา บุคคลทุกคนในสังคม เป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมทั้งนั้น ไม่ เฉพาะแต่บุคคลที่มีการศึกษาสูง แม้แต่คนชั้นต่ำสุดไร้การศึกษา ก็เรียกว่า เป็นผู้ที่มี วัฒนธรรม เพราะอย่างน้อยเขาก็ได้อยู่ร่วมในสังคมมนุษย์ มีความสัมพันธ์ติดต่อ สัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ได้เรียนรู้ภาษาขนบธรรมเนียมประเพณีง่าย ๆ ของสังคม จึง ทำให้สามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้

ลักษณะที่สำคัญบางอย่างของวัฒนธรรม

1. วัฒนธรรมเกิดขึ้นได้ด้วยการเรียนรู้ เมื่อมนุษย์เกิดมานั้น มนุษย์ไม่ ได้นำวัฒนธรรมออกมาด้วย นอกจากรูปร่างลักษณะแล้ว ยังไม่มีคุณลักษณะความเป็น

มนุษย์ และในสังคมทั่ว ๆ ไป วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดมาพร้อมกับบุคคลแต่ เป็นสิ่งที่บุคคลต้องเรียนรู้จากสังคม เป็นมรดกทางสังคม (Social heritage) ที่สืบทอด และถ่ายทอดกันมา

2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มนุษย์แต่ละยุคแต่ละสมัยได้ พยายามคิดค้น สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ และประดิษฐ์กรรมต่าง ๆ ขึ้นอยู่เสมอ และสามารถควบคุมและดัดแปลงสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นประโยชน์แก่ตน โดยใช้ความสามารถพิเศษของความเป็นมนุษย์ เช่น อากาศร้อน มนุษย์รู้จักคิดค้นและประดิษฐ์ พัดลม เครื่องปรับอากาศ ผลิตเสื้อผ้าที่หนา ๆ เพื่อป้องกันอากาศหนาว สร้างที่อยู่ให้ เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ฯลฯ คือ รู้จักปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตัว ซึ่งในสัตว์ไม่มี คุณสมบัติข้อนี้ สัตว์จะมีวิถีชีวิตเป็นไปโดยสัญชาตญาณเท่านั้น จึงกล่าวได้ว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรม แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องคำนึงอยู่เสมอว่า วัฒนธรรมก็มี อิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์

3. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมเดียวกันจำเป็นต้องมีหรือปฏิบัติ ร่วมกัน อย่างที่เราเรียกว่า วัฒนธรรมจำต้องปฏิบัติร่วมกัน (Shared) ในข้อนี้ หมายความว่า บุคคลในสังคมเดียวกันจำเป็นต้องร่วมวัฒนธรรมใหญ่ ๆ ที่เป็นมูลฐานแห่ง การครองชีวิตในสังคมนั้น ๆ เช่น ภาษา กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี การกิน อยู่ การแต่งกาย ตัวอย่างเช่น คนไทยพูดภาษาไทย นับถือพุทธศาสนา เป็นต้น

4. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นมรดกสังคม คือ เป็นสิ่งที่คนรุ่นก่อนได้ สะสมไว้ให้คนรุ่นหลังและแต่ละยุคแต่ละสมัย ก็มีการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ เพิ่มเติมขึ้นอยู่ เสมอ สิ่งเก่า ๆ ที่ไม่มีประสิทธิภาพดีพอ หรือไม่เหมาะสมกับภาวะของสังคมใน ปัจจุบัน ก็มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกันใหม่ในทางที่จะเห็นว่าดีกว่า เป็นประโยชน์กว่า เป็นการสะสมเพิ่มพูนให้ก้าวหน้าขึ้น สิ่งแปลกสิ่งใหม่ที่จะนำมาประกอบเพิ่มเติมนี้ จะ ต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อสิ่งเดิม มิฉะนั้น จะเข้ากันไม่ได้

5. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดได้ คนเราจะได้รับการอบรมสั่งสอน เรียนรู้ ในสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมในระยะแรกก็จากสถาบันครอบครัว ต่อไปก็เป็นสถาบันการศึกษา การถ่ายทอดหรือการศึกษาอบรมนี้เป็นขบวนการอันยาวนานแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีที่สิ้นสุด

การรับหรือการถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้นเกิดขึ้นอยู่เสมอในชีวิตประจำวันของเราและเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ หลากรูป หลายแบบและหลายวิธีการ เป็นไปได้ โดยการตั้งใจอย่างเป็นทางการและเป็นไปโดยบังเอิญหรือโดยทางอ้อม การถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ สังคมยิ่งเจริญก้าวหน้าเท่าใด เครื่องมือถ่ายทอดก็ยิ่งมีมากขึ้น มีประสิทธิภาพและขยายขอบเขตออกไปได้กว้างขวางยิ่งขึ้น นอกจากจะถ่ายทอดกันภายในกลุ่ม ภายในสังคมหนึ่ง หรือประเทศหนึ่งแล้ว ยังสามารถทำกันได้ระหว่างคนที่อยู่กันคนละสังคม หรืออยู่คนละประเทศ โดยอาศัยเครื่องมือสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ ดังนั้น เราจึงสังเกตเห็นว่า ปัจจุบันโลกแคบลง วัฒนธรรมต่างชาติหลั่งไหลถ่ายทอดเข้ามาอย่างรวดเร็ว

6. วัฒนธรรมมีลักษณะเปลี่ยนแปลงได้ วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งทางบวกและทางลบ คือเปลี่ยนแปลงไปได้ทั้งทางที่ดีขึ้นหรือเลวลง การเปลี่ยนแปลงนี้จะมีอยู่เสมอ มีปัญหาอยู่แต่ว่าจะช้าหรือเร็วเท่านั้น วัฒนธรรมบางอย่างถ้ามองอย่างผิวเผินอาจจะคงที่ จึงทำให้นักสังคมวิทยาในสมัยก่อนให้ทัศนะว่า วัฒนธรรมของคนโบราณไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย แต่ต่อมาได้ค้นพบและยอมรับกันแล้วว่า แม้วัฒนธรรมโบราณก็มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเครื่องแต่งกาย รสนิยม ศิลปะ หรือดนตรี ความเป็นอยู่ เป็นต้น

วัฒนธรรมแบ่งออกเป็นชนิดต่าง ๆ ดังนี้

1. เทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจ ทุกวัฒนธรรมมีวิธีการหาประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อการดำรงอยู่ของสังคม เช่น แม้แต่วัฒนธรรมคนป่าก็ยังมีความรู้เกี่ยวกับกล่าสัตว์ การทำเกษตรกรรมเบื้องต้น การใช้สัตว์และพืชต่าง ๆ เป็นอาหาร ใน

วัฒนธรรมปัจจุบัน เทคโนโลยี ได้พัฒนาขึ้นอยู่ในระดับสูงและซับซ้อนมาก เช่น เทคโนโลยีเกี่ยวกับการใช้พลังงานปรมาณู ระบบเศรษฐกิจ เป็นเรื่องของการใช้เครื่องมือในการผลิตที่มีอยู่ การแลกเปลี่ยนและแจกแจงสิ่งของที่ผลิตขึ้นมาได้ ยิ่งสังคมมีเทคโนโลยีในการผลิตซับซ้อนขึ้น ระบบเศรษฐกิจก็ซับซ้อนขึ้นเช่นเดียวกัน

2. ภาษา ทุกวัฒนธรรมมีภาษาทั้งนั้น มนุษย์บางวัฒนธรรมอาจจะไม่มีภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียน นอกจากภาษายังมีสัญลักษณ์อื่น ๆ อีกที่ใช้แสดงความหมาย เช่น กริยาท่าทางที่แสดงออกเวลาพบกัน การแสดงความเคารพในวัฒนธรรมต่าง ๆ ก็มีแบบต่าง ๆ กัน

3. ศาสนาและอุดมการณ์ อธิบายความเป็นมาและจุดหมายปลายทางในชีวิตของมนุษย์ ลักษณะของโลกและจักรวาล

4. จริยธรรม หมายถึง ระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคมที่วางไว้ เพื่อให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติในสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น บุคคลจะต้องปฏิบัติต่อวัฒนธรรมอย่างไร ชายปฏิบัติต่อหญิงอย่างไร บุคคลต่าง ๆ มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อบุคคลอื่นอย่างไร และมีสิทธิเรียกร้องอะไร จากคนอื่นได้บ้าง ส่วนสำคัญที่สุดของจริยธรรมก็คือ กฎหมายซึ่งวางระเบียบในกรณีต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน

5. คุณค่า ในแต่ละวัฒนธรรมก็มีการให้คุณค่าในพฤติกรรมต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน ในบางวัฒนธรรม เช่น จีน ยกย่องผู้สูงอายุถือเป็นเรื่องสำคัญ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามถือว่าทำผิดศีลธรรมอย่างรุนแรง แต่ในบางวัฒนธรรม เช่น ในหมู่พวกเอสกิโม การปล่อยปละละเลยผู้สูงอายุเป็นเรื่องธรรมดา ไม่มีการผิดศีลธรรมแต่อย่างไร การเข้าใจคุณค่าสำคัญ ๆ ในวัฒนธรรมจะช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลแสดงออกในสังคม

6. การใช้อำนาจ ทุกวัฒนธรรมจะต้องมีการจัดการปกครอง มีวิธีการมอบอำนาจให้บางคนเป็นผู้ใช้ มีการจัดการกับผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของ

สังคม และพยายามให้บุคคลทั่วไปปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ และให้มีคุณค่าและทัศนคติ (values and attitudes) ในทางที่สังคมต้องการ

7. การแสดงออกทางศิลปะและสุนทรียศาสตร์ ทุกวัฒนธรรมมีการแสดงออกทางศิลปะของตนเอง วางมาตรฐานไว้เกี่ยวกับความสวยงามของสิ่งต่าง ๆ เช่น ความงามทางสถาปัตยกรรม วาดเขียน หรือความงามของสตรี ซึ่งย่อมไม่เหมือนกันในวัฒนธรรมต่าง ๆ

ประเภทของวัฒนธรรม

โดยทั่วไป เราอาจแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรกก็ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นความคิดอ่าน แบบแผนแห่งพฤติกรรมในชีวิต ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเราเรียกว่าเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (non – material culture) ประเภทที่สองก็ได้แก่ ศิลปวิทยาการ ความรู้และความสามารถ วิธีการหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มาในรูปของวัตถุ เช่น ตึกรามบ้านช่อง รถยนต์ สะพาน เครื่องประดับกาย ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ เราถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material culture)

ทรรศนะของนักสังคมวิทยาในเรื่องวัฒนธรรม

ดังได้กล่าวมาแล้วแต่ต้นแล้วว่า การมองความหมายของวัฒนธรรม ในทางวิชาการหมายถึง วิถีทางแห่งชีวิตของมนุษย์ในสังคมซึ่งรวมถึง ระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้ ค่านิยม ระบบความเชื่อ ฯลฯ ของคนในสังคมนั้น ๆ สังคมมนุษย์ไม่ว่าจะเจริญหรือป่าเถื่อนแค่ไหนต่างก็มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง เช่น มีภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ระเบียบข้อบังคับ การติดต่อในสังคมของคน ดังนั้น วัฒนธรรมจึงหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตของคนในสังคม แต่ความหมายของวัฒนธรรมในวงแคบ ๆ หรือตามสามัญชน วัฒนธรรมหมายถึงความเจริญ ความมีลักษณะ หรือการกระทำเป็นผู้ดี ความเรียบร้อยสวยงามเท่านั้น ซึ่งเป็นการมองวัฒนธรรมในความหมายที่แคบมาก นักสังคมวิทยาได้ให้ทัศนะในเรื่องวัฒนธรรมไว้ดังนี้

สังคมที่ต่างกันย่อมมีวัฒนธรรมที่ต่างกัน

สังคมไม่ว่าสังคมใด ก็มีวัฒนธรรมเป็นแบบของตนโดยเอกเทศของสังคมนั้น เนื่องจากมนุษย์มีความคิดและการมองโลกต่างกัน เพราะอยู่ในสภาพแวดล้อมไม่เหมือนกัน แม้ปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่คล้ายคลึงกันในทุกสังคมมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์ในสังคมทุกแห่งทั่วโลกต้องเผชิญปัญหาเหล่านี้ เช่น ปัญหาการปกครอง คนที่มาอยู่ร่วมกันไม่ให้ประพัตติตนเป็นอันตรายต่อส่วนรวม ปัญหาความต้องการทางเพศและการสร้างมนุษย์รุ่นใหม่ให้มาสืบต่อสังคม ปัญหาความว้าเหว้อ้างว้างและความต้องการความอบอุ่นจากเพื่อนมนุษย์คนอื่นในสังคม ปัญหาความสลับซับซ้อนของการกำเนิด และจุดหมายปลายทางของชีวิตและความหมายของธรรมชาติ ฯลฯ ในปัญหาเหล่านี้มนุษย์ก็มองไม่เหมือนกัน และได้คิดค้นวิธีแก้ไขหรือให้คำอธิบายไว้ต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้น เราจึงเห็นความแตกต่างในระบบการปกครอง ระบบครอบครัวและการอบรมบุตร การคบเพื่อนฝูง ระบบความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น

นอกจากนี้ สังคมแต่ละแห่งอยู่ในสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ต่างกัน เพราะฉะนั้น ปัญหาที่เผชิญจึงมีลักษณะแตกต่างกันด้วย เช่น มนุษย์ในแถบที่มีอากาศหนาว ก็จะต้องเผชิญปัญหาต่างกับมนุษย์ที่อยู่ในเขตอากาศร้อน มนุษย์ที่อยู่บนภูเขา ย่อมมีปัญหาต่างกับมนุษย์ที่อยู่ในที่ราบลุ่ม แต่ละสังคมจึงจำเป็นต้องคิดวิธีแก้ไขที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่ตนเผชิญอยู่ บางสภาพแวดล้อมอาจจะเปิดโอกาสหรือช่วยสนับสนุนให้มนุษย์ในสังคมนั้นได้สร้างวัฒนธรรมที่จัดอยู่ในระดับสูงมาก เช่น สังคมในบริเวณลุ่มแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ลุ่มแม่น้ำไนล์ แม่น้ำสินธุ ช่วยให้เกิดวัฒนธรรมของอียิปต์และอินเดียโบราณขึ้นมา ซึ่งนับว่าก้าวหน้ากว่าวัฒนธรรมที่พบในสังคมคนป่าในแอฟริกาหรือออสเตรเลีย สภาพแวดล้อมจึงมีส่วนสำคัญในการอธิบายความแตกต่างของวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่พบในโลก

อย่างไรก็ดี ความแตกต่างหลายอย่าง เราไม่อาจอธิบายได้โดยอ้างสภาพแวดล้อม หรือสภาพทางภูมิศาสตร์ เช่นเหตุไคร้ตเซียจึงนิยมการใช้อำนาจเด็ดขาด แต่พวกเขาเองไกลแซกซอนนิยมการใช้สิทธิแสดงความคิดเห็น นอกจากนี้ ในบาง

กรณีมนุษย์ที่อยู่ในสภาพแวดล้อมคล้ายคลึงกัน แต่อาจมีวัฒนธรรมต่างกัน เช่น ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ อยู่ใกล้เคียงกัน แต่ก็มีวัฒนธรรมต่างกัน หรืออเมริกาเหนือและอเมริกาใต้เป็นทวีปที่ค้นพบใหม่ด้วยกันทั้งสองแห่ง แต่ปัจจุบันมีวัฒนธรรมต่างกันมาก คำอธิบายในที่นี้ก็คือ วัฒนธรรมจะมีรูปลักษณะอย่างไร นอกจากจะขึ้นกับองค์ประกอบคือ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ดังกล่าวแล้ว ยังขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของสังคมนั้น ซึ่งแต่ละสังคมก็ย่อมมีประสบการณ์ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ อาจจะเป็นเรื่องของความบังเอิญซึ่งเราไม่สามารถอธิบายได้ เหตุการณ์ที่ผ่านมา มีส่วนสำคัญในการวางรูปวัฒนธรรมที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบัน ผลก็คือ ความแตกต่างของวัฒนธรรมที่เราเห็นอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของโลก

ไม่มีวัฒนธรรมหนึ่งสูงกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง

การที่มนุษย์ในสังคมต่าง ๆ มีวิถีชีวิตที่มีลักษณะเป็นเฉพาะของตนเอง (distinctive) นั้น ทางสังคมศาสตร์ถือว่า เป็นเรื่องธรรมดาและไม่ถือว่าวัฒนธรรมหนึ่ง สูง ต่ำ ล้าหลัง หรือป่าเถื่อน กว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง การตัดสินเช่นนี้ เป็นเรื่องของความคิดเห็นส่วนตัว เป็นการมองอย่างมีอคติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนธรรมดามักจะมองวัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ ในแง่เปรียบเทียบกับวัฒนธรรมของชาติตนและมักจะลงความเห็นว่า วัฒนธรรมชาติอื่นต่ำกว่าวัฒนธรรมของชาติตน ในภาษาอังกฤษเรียกความรู้สึกนี้ว่า เอธิโนเซนตริซึม หรือ คติถือชาติพันธุ์เป็นเกณฑ์ (Ethnocentrism) เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ที่ประสบการณ์แคบ มีความเคยชินแต่กับวัฒนธรรมของชาติตนเองเท่านั้น จึงเกิดความคิดขึ้นมาว่า วัฒนธรรมของชาติตนเท่านั้นที่เป็นสิ่งถูก วัฒนธรรมหรือระเบียบปฏิบัติของชาติอื่นเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง หรือต่ำกว่าวัฒนธรรมของชาติตน ความรู้สึกเช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหาการแบ่งแยกสีผิวและความเข้าใจผิดระหว่างประเทศ ในทางสังคมศาสตร์ได้พยายามต่อสู้ความรู้สึกเช่นนี้ โดยย้ำความเมตตาของการแตกต่างในวัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ หรือสัมพัทธภาพทางวัฒนธรรม (Cultural relativity) สอนให้มนุษย์รู้จักวางตัวเป็นกลาง เข้าใจในสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความแตกต่างระหว่างมนุษย์กลุ่มวัฒนธรรมต่าง ๆ กัน บุคคลจะต้องระลึกไว้

เสมอว่า ไม่มีวัฒนธรรมหนึ่งสูงกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง และวิธีการปฏิบัติในวัฒนธรรมของชาติคนไม่ใช่เป็นวิธีเดียวที่ถูกต้อง สมควรจะได้บังคับให้คนในวัฒนธรรมอื่น ๆ ปฏิบัติตามการกระทำเช่นนี้ จะทำให้เกิดความเคียดแค้นในหมู่บุคคลของวัฒนธรรมนั้น จะทำให้เกิดความรู้สึกต่อต้านและเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงจิตใจผู้ที่ผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมนั้น เพราะความรักบรรพบุรุษที่น้องร่วมชาติ ตลอดจนความรักตัวเองย่อมขึ้นอยู่กับความเชื่อมั่นในความถูกต้องของวัฒนธรรมที่ตนยึดถืออยู่และอันที่จริงแล้ว วัฒนธรรมของแต่ละสังคมสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการดำรงอยู่ของสังคม เกิดขึ้นมาจากความจำเป็นและมีรูปร่างเช่นนี้นั้นก็เพราะความนิยมในสังคมนั้น ในความหมายเช่นนี้วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งถูกต้องเสมอสำหรับคนในสังคมนั้น

บุคคลในสังคมทุกคนเป็นผู้มีวัฒนธรรม

บุคคลทุกคนในสังคมเป็นผู้มีวัฒนธรรมทั้งนั้น ไม่เฉพาะแต่บุคคลที่มีการศึกษาสูง แม้แต่คนชั้นต่ำสุด ไร้การศึกษาที่เรียกว่าเป็นผู้มีวัฒนธรรม เพราะอย่างน้อยเขาก็ได้ร่วมอยู่ในสังคมมนุษย์ มีความสัมพันธ์ติดต่อกับสังสรรค์กับบุคคลอื่น เขาได้เรียนรู้ภาษาและขนบธรรมเนียมง่าย ๆ ของสังคม ทำให้เขาสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้ มนุษย์ที่ไม่มีวัฒนธรรม คือผู้ที่เติบโตขึ้นมาในป่า อยู่โดดเดี่ยวแต่ผู้เดียวและแวดล้อมไปด้วยสัตว์ป่า ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ภาษาและติดต่อกับมนุษย์อื่น ๆ เมื่อมีคนไปพบเขา มนุษย์เช่นนี้มีสภาพไม่ต่างกับสัตว์ป่าทั้งในด้านกริยาท่าทางและสติปัญญากรณีเช่นนี้นาน ๆ จึงจะมีผู้พบสักครั้งหนึ่ง แสดงถึงความสำคัญของวัฒนธรรมในการทำให้คนกลายเป็นมนุษย์จริง ๆ เพราะฉะนั้นในทางวิชาการคนในสังคมจึงเป็นมนุษย์ผู้มีวัฒนธรรมทั้งนั้น สังคมคนป่า ชาวเขา มนุษย์กินคน ก็จัดเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมทั้งนั้น

อิทธิพลของวัฒนธรรมต่อสมาชิกในสังคม

วัฒนธรรมมีอิทธิพลเหนือความนึกคิดและพฤติกรรมของบุคคลที่เติบโตขึ้นมาในวัฒนธรรมนั้นอย่างมาก นับแต่เกิดมาบุคคลได้อยู่ภายใต้การอบรมขัดเกลาทางสังคมตลอดเวลา (Socialization) โดยผ่านทางตัวแทนของสังคม เช่น บิดามารดา

ครู เพื่อนเล่น การที่บุคคลในสังคมเดียวกันมีสิ่งที่เหมือนกันหลายอย่าง ส่วนใหญ่ก็ขึ้นอยู่กับ การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมนี้ (Cultural Transmission) หาใช่เนื่องมาจากการถ่ายทอดนิสัย ทางพันธุกรรมหรือสายโลหิต (heredity) หรือทางสัญชาตญาณ (instinct) ไม่ บุคคลที่เติบโตขึ้นมาในวัฒนธรรมใดก็ได้รับวัฒนธรรมนั้น เช่น เด็กคนจีนไปเติบโตในประเทศสหรัฐอเมริกาอยู่กับครอบครัวและเพื่อนฝูงเป็นคนอเมริกันตลอดเวลา เมื่อโตขึ้นก็จะมีอะไรทุกอย่างเหมือนคนอเมริกันหมด รวมทั้งภาษาและกิริยาท่าทาง นอกจากลักษณะทางร่างกายเท่านั้น เช่น สีของผผ ตา ฯลฯ ซึ่งก็ยังเป็นแบบตะวันออกอยู่ ความคิดต่าง ๆ ที่รวมอยู่ในวัฒนธรรมจะเข้าไปฝังแน่นในจิตใจของบุคคลที่เติบโตขึ้นมาในวัฒนธรรมนั้น ทำให้เขารู้สึกผูกพันกับวัฒนธรรม ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและมีอิทธิพลเหนือความนึกคิดและการกระทำต่าง ๆ ของเขา

นอกจากนั้นแล้ว ในการศึกษาวัฒนธรรมในสังคมใหญ่ ความจริงอีกข้อหนึ่งที่ปรากฏเสมอก็คือ บุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมนั้นมักจะมีวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มของตนเองหรือวัฒนธรรมย่อย (Sub - Culture) นอกจากจะมีส่วนร่วมและได้รับวัฒนธรรมใหญ่ในฐานะสมาชิกของสังคมใหญ่ เช่น เป็นคนไทยแล้ว บุคคลแต่ละคนยังมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มอีก เนื่องจากเป็นสมาชิกของกลุ่มนั้น เช่น กลุ่มข้าราชการ กลุ่มดาราภาพยนตร์ กลุ่มชาวนา กลุ่มนักหนังสือพิมพ์ กลุ่มวัยรุ่น ฯลฯ และกลุ่มเหล่านี้ย่อมอยู่ในสภาพแวดล้อมและมีปัญหาต่าง ๆ กันและได้คิดสร้างวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มตนเองขึ้นมา เพื่อปรับตัวให้เข้าสถานการณ์เหล่านี้ ในบางกรณีวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม อาจจะขัดกับวัฒนธรรมใหญ่ของสังคม ตัวอย่างที่เห็นชัดคือกลุ่มวัยรุ่นที่รวมกันเป็นแก๊งค์ มักจะมีวัฒนธรรมชัดหรือตรงข้ามกับวัฒนธรรมของสังคมใหญ่ในหลายเรื่อง เช่น นิยมการใช้กำลังแทนสันติวิธี นิยมการแต่งกายนอกถู่ นอกทาง นิยมความซึ่เกี้ยวพุ่มเฟือยแทนที่จะมีระเบียบวินัยในการทำงาน ดังนั้น ในการศึกษาวัฒนธรรม เราจึงจำเป็นต้องนึกถึงวัฒนธรรมย่อยหรือเฉพาะกลุ่มด้วยเสมอ

อีกข้อหนึ่งที่เราจะต้องระลึกไว้เสมอ เวลาศึกษาเรื่องของวัฒนธรรมก็คือ วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่อยู่คงที่ เนื้อหาของวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

เพราะมนุษย์ไม่ใช่เป็นผู้รับวัฒนธรรมมาปฏิบัติโดยไม่ได้คิด มนุษย์คิดปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติมวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา เช่น เกิดขนบธรรมเนียมใหม่ คิดค้นวิธีการทำงานใหม่ ๆ ขึ้นมา แม้แต่ภาษาก็เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา นอกจากนี้สภาพแวดล้อมทางวัตถุที่มนุษย์เผชิญอยู่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่น จำนวนคนเพิ่มมากขึ้น อาชีพต่าง ๆ มีมากขึ้น การขัดแย้งแบ่งชั้นระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมมีมากขึ้น มนุษย์จึงต้องคิดค้นวิธีการใหม่ ๆ ขึ้นแก้ไขสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้วัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (Cultural change) ในการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมอาจจะมีปัญหาเกิดขึ้นที่ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเปลี่ยน แต่อีกส่วนหนึ่งยังไม่ยอมเปลี่ยน หรือเปลี่ยนช้ามาก เช่น เกิดการเปลี่ยนในรสนิยมเกี่ยวกับการใช้เครื่องอุปโภคบริโภคและของใช้สมัยใหม่ แต่ในวัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำงานและการให้โอกาสเท่าเทียมกันแก่บุคคลทุกคนยังเปลี่ยนช้ามาก บุคคลในวัฒนธรรมนั้นยังมีความรู้สึกนึกคิดแบบเก่าปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น จะขอยกตัวอย่างปัญหาทางวัฒนธรรมบางอย่างของประเทศไทย ซึ่งมีดังนี้

1. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างความคิดสมัยใหม่กับธรรมเนียมการเชื่อฟังผู้ใหญ่

สืบเนื่องมาจากการที่วัฒนธรรมตะวันตกแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คนไทยก็ได้มีการติดต่อกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง จะเห็นจากความจริงที่ว่า เราจะเห็นฝรั่งหรือวิถีชีวิตแบบฝรั่งเป็นของธรรมดาในกรุงเทพฯ คนไทย ข้าราชการไทย ได้ไปต่างประเทศได้นำสิ่งใหม่ ๆ มาสู่ชีวิตคนไทย ชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะชนชั้นกลางและชนชั้นสูง จึงเต็มไปด้วยวิถีชีวิตแบบตะวันตก เช่น ความเป็นอยู่ การแต่งกาย ฯลฯ วิธีการดำเนินชีวิต (Way of Life) ของชาวตะวันตกที่สำคัญที่เข้ามาสู่สังคมไทย ก็คือ ความเสมอภาค และเท่าเทียมกัน รู้จักใช้สิทธิออกเสียง แสดงความคิดเห็น มีสิทธิ มีอิสระในการคิด และตัดสินใจชีวิตตัวเองมากขึ้นซึ่งทำให้เกิดปัญหาพอสรรูปได้

- ก. ด้านความเป็นอยู่ การเชื่อฟังบิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่ลดน้อยลง หนุ่มสาวมีอิสระในการดำเนินชีวิตของตัวเองมากขึ้น การขัดใจกับผู้ใหญ่มีมากขึ้น
- ข. ด้านการทำงาน ผู้มีวิชาความรู้จากต่างประเทศอยากจะทำงานออกความคิดเห็นที่เป็นอิสระ ไม่เชื่อฟังผู้บังคับบัญชา เกิดความขัดแย้ง ตึงเครียด การงานได้ผลดีไม่เท่าที่ควร

ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ก็เนื่องมาจากวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่ได้รับจากตะวันตก ขัดแย้งกับธรรมเนียมการเชื่อฟังผู้ใหญ่ การที่ผู้ใหญ่เคยชินต่อการออกคำสั่ง บังคับบัญชา ยึดถือในระเบียบประเพณีที่ผู้น้อยหรือผู้ที่เด็กกว่าต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่นั้นถูกต่อต้านจากสังคมสมัยใหม่

2. ปัญหาความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural lag) ความเจริญทางวัตถุล้ำหน้าความเจริญทางศีลธรรมและความรู้

ความล่าช้าทางวัฒนธรรม หมายถึงความเจริญทางวัตถุไปไกลมาก แต่ความเจริญด้านไม่ใช่วัตถุ เช่น ความรู้ ศีลธรรม กฎหมาย ฯลฯ ที่จะคอยควบคุมความเจริญทางวัตถุนั้น ๆ ตามไม่ทัน จะทำให้เกิดความตึงเครียด ความไม่พอดีขึ้นในสังคม เช่น การที่คนเรามีฐานะดีขึ้น สามารถซื้อรถยนต์ แต่ขณะเดียวกันก็ขาดการอบรมคนให้มีความระมัดระวัง มีความรับผิดชอบ มีศีลธรรม หรือว่ายังไม่มีกฎจราจรที่จะให้ความคุ้มกันสวัสดิภาพของผู้ใช้ถนนได้เพียงพอ เป็นต้น การแต่งกายก็เช่นกัน เรารับวัฒนธรรมการแต่งกายจากตะวันตก เช่น การนุ่งประโปรงสั้นเหนือเข่า หรือการนุ่งกางเกงที่แน่นคับจนเกินไป แต่จิตใจหรือศีลธรรมของประชาชนยังไม่สูงพอที่จะยอมรับวัฒนธรรมใหม่ๆ นี้ จึงก่อให้เกิดคดีอื้อฉาวขึ้นบ่อย ๆ เป็นต้น

3. ปัญหาช่องว่างระหว่างวัย (generation gap) ความไม่เข้าใจระหว่างคนหนุ่มสาวสมัยใหม่กับผู้ใหญ่

คนหนุ่มสาวปัจจุบันได้รับวัฒนธรรมใหม่ๆ เช่น การศึกษา การสังคม และแนวความคิดต่าง ๆ ไว้มากก็มีความคิด ความรู้สึก ความต้องการ เป็นแบบใหม่ที่อิสระและไม่ตามประเพณี แนวความนึกคิดและความต้องการเหล่านี้ยิ่งใหญ่ ในสังคมไทยไม่เข้าใจหรือไม่ยอมเข้าใจ ไม่ยอมรับคนหนุ่มสาวสมัยปัจจุบันจึงมีความเปล่าเปลี่ยว (Loneliness) มากเพราะไม่มีความเข้าใจในปัญหาและความต้องการของคนความห่างเหินในครอบครัว เด็กหนุ่มสาวปัจจุบันจึงเป็นอิสระและจับกลุ่มกันเอง มีพฤติกรรมแปลก ๆ เพื่อเสาะแสวงหาคนที่เข้าใจ (พวกเดียวกัน) และแสดงให้โลกรู้ถึงความรู้สึก ความต้องการของตัวเอง เราจึงเห็นมีแก๊งค์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากในสังคม ปัญหาสังคมในเรื่องศีลธรรม เรื่องผิดระเบียบแบบแผนประเพณีและความขัดแย้งกับผู้ใหญ่ กับกฎหมาย กับขนบธรรมเนียม ครอบครัว ก็เกิดขึ้น

ถ้าหากเราได้ตระหนักถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีต่อสังคมแล้ว ก็จะสามารถวางนโยบายช่วยให้วัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ได้พัฒนาขึ้นมาโดยมีการเสียหายต่อบุคคลและสังคมน้อยที่สุด

วัฒนธรรมกับนักพัฒนา

ในด้านที่เกี่ยวกับตัวนักพัฒนานั้น นักพัฒนาอาจจะเป็นบุคคลที่มีความแตกต่างกันในด้านความรู้ ทักษะและทักษะ ที่แตกต่างกับชาวบ้าน กล่าวคือ มีมากกว่าในบางอย่างและมีน้อยกว่าในบางสิ่งหรืออาจจะมีเท่า ๆ กันในบางเรื่อง แต่อย่างไรก็ตาม ดังเช่นที่ได้กล่าวจากสภาพที่เขามาเป็นอยู่แล้ว นั่นคือ ต้องศึกษาและทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ว่า การที่คนมีพฤติกรรมต่าง ๆ นั้น เป็นเพราะอะไร นักพัฒนาจะต้องทำตัวให้เป็นบุคคลหนึ่งในพฤติกรรมเหล่านั้น ทั้งนี้หมายความว่า จะต้องไม่ดำเนินิตีเดียวนในพฤติกรรมที่เขาแสดงออกมา แต่ตระหนักไว้ว่าในใจของตัวเองในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent) ว่า อะไรบ้างเป็นสิ่งที่ควรปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และแก้ไข ทั้งนี้ ยึดถือวัฒนธรรมของชาวบ้านเป็นหลักโดยนำเอาวัตถุประสงค์ของ

งานพัฒนาชุมชนเข้าไปประยุกต์ในการทำงาน โดยยึดหลักของการทำงานของนักพัฒนาที่ว่า “การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่เป็นอันตรายต่อประเพณีดั้งเดิมของเขา”

การประยุกต์ใช้แนวความคิดวัฒนธรรมกับโครงการพัฒนาชุมชน

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า งานพัฒนาชุมชนนั้น มีวัตถุประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลในด้านความรู้ ทักษะและทักษะ

งานพัฒนาชุมชนนั้น ยึดหลักว่า เราจะต้องเริ่มต้นจากสภาพที่ประชาชนเขาเป็นอยู่ทั้ง 3 ประการนั้น รวมทั้งในส่วนความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในสังคมนั้น ในรูปของการปฏิสัมพันธ์กัน (Social Interaction) ความขัดแย้ง การแข่งขัน การรวมกัน การปรับตัวเข้าด้วยกัน หรือนอกจากนี้เราจะมองสังคมในรูปการณต่าง ๆ เช่น สถาบันครอบครัว ศาสนา การศึกษา เศรษฐกิจ ปกครอง สันทนาการ และสิ่งที่เป็นสาระหรือสิ่งสำคัญที่ทำให้คนสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้ตามสภาพของสังคมนั้น ๆ ก็คือ วัฒนธรรม เพราะฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ผูกมัดบุคคลในสังคมเข้าด้วยกันตามลักษณะที่สังคมนั้น ๆ เป็นอยู่ ทั้งนี้หมายความว่าในความสัมพันธ์ดังกล่าวนั้น ในสังคมหนึ่งย่อมไม่เหมือนกับอีกสังคมหนึ่ง เพราะฉะนั้นงานพัฒนาชุมชนจึงจับหลักดังกล่าวนี้ เพื่อจะมุ่งปรับปรุง หรือทำให้ดีขึ้นในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เพราะฉะนั้น อาจจะเป็นที่สงสัยว่า จะปรับปรุงให้ดีขึ้นได้อย่างไร พอจะยกตัวอย่างให้เห็นได้ง่าย ๆ กล่าวคือ

1. ด้านความรู้ งานพัฒนาชุมชนนั้น มุ่งจะให้คนได้เข้าใจในวิทยาการใหม่ ๆ เพื่อจะเป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันของตนเอง เพราะจากสมมติฐานที่ว่าคนจะไม่เปลี่ยนแปลงหรือไม่ต้องการในสิ่งที่เขาไม่รู้ ข้อนี้เราจะเห็นว่า ถ้าชาวบ้านซึ่งเคยทำนาในแบบเก่าจะไม่รู้จักใช้ปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิตของตัวเอง ถ้าหากเราไม่สามารถที่จะแสดงหรือสาธิตให้เห็นถึงประโยชน์ของปุ๋ย หรือการที่ชาวบ้านไปถ่ายตามทุ่งตามป่า จะเป็นการแพร่เชื้อโรคหรือเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของตนเอง ครอบครัว และบุคคลอื่น ๆ อย่างไรแล้ว กับทั้งไม่รู้ว่าการที่จะมีวิธีป้องกันโดยการมีส่วนร่วมนั้นมี

ประโยชน์อย่างไร เขาก็ยอมปฏิบัติไปตามเดิมอย่างนั้น หรือการที่คนเจ็บป่วยโดยไม่รู้ว่าเป็นอะไรแต่กลับไปปรคน้ำมนต์ โดยคิดว่าน้ำมนต์บันดาลให้หายโรคได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่มีเหตุผล แต่เพราะความเชื่อและประเพณีที่ทำกันมาแต่ดั้งเดิม สิ่งเหล่านี้ ถ้าหากเราได้สามารถให้การศึกษาแก่ประชาชนว่า แทนที่จะรคน้ำมนต์ก็ควรจะไปหาแพทย์แผนปัจจุบัน เพื่อทำการรักษาจะดีกว่า หรือถ้าจะมองในแง่ของความเชื่อ ถ้าตนได้กระทำในสิ่งที่เขาเชื่อถือแล้ว เป็นการเกิดกำลังใจ (mind power) แล้วคิดว่าตัวเองหายแน่ ก็ให้เขารคน้ำมนต์ไป แต่ต้องชี้ให้เห็นว่า สิ่งนี้เป็นเพียงกำลังใจ แต่ต้องไปหาหมอด้วย โรคภัยไข้เจ็บจึงจะหาย

2. ด้านทัศนคติ เราจะเห็นได้ว่า ในหมู่บ้านชนบทไทยนั้นเป็นสังคมที่ตอบสนองกันหรือถ้อยที่ถ้อยปฏิบัติ (reciprocal society) เป็นสังคมที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะที่สมบูรณ์แบบในทางจิตใจ เป็นจุดที่งานพัฒนาชุมชนจะเข้าไปเริ่มต้น ตัวอย่างเช่น การลงแขก ดำนา เกี่ยวข้าว การมารวมกันของวงศาคณาญาติและเพื่อนบ้านในโอกาสต่าง ๆ เช่น การทำบุญ การแต่งงาน บวชนาค งานศพ ฯลฯ อันเป็นวัฒนธรรมทางด้านประเพณีที่ปฏิบัติกันมาแต่ดั้งเดิม และผูกมัดจิตใจของคนในชีวิตประจำวัน ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก คนมักจะไม่หลีกเลี่ยงที่จะไปช่วยกัน ถ้าวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่า ทำไมคนจึงมารวมกันในงานต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เพราะว่าพวกเขาเหล่านั้นมี

1. ความผูกพันทางเครือญาติ
2. อาชีพโดยมุ่งถึงประโยชน์ที่แต่ละคนจะได้รับ เช่น การลงแขก เป็นต้น
3. บุญกุศลต่าง ๆ ที่จะได้รับ เช่น การบวชนาค งานวัด

ใน 3 ประการที่กล่าวมานี้ งานพัฒนาชุมชนก็ถือโอกาสที่จะเข้าไปมีบทบาทโดยยึดเอาสิ่งเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การที่จะให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงอะไรนั้น เราจะยึดทั้ง 3 ประการเป็นหลัก เช่น จะให้ชาวบ้านรู้จักใช้วัคซีน เราจะต้องเริ่มจากผู้นำของกลุ่มเครือญาติ ซึ่งผู้ตามก็คือเครือญาติทั้งหลาย

ประการที่ 2 ประโยชน์ที่แต่ละคนจะได้รับนั้น งานพัฒนาชุมชนสามารถดำเนินการให้เห็นได้ว่า แทนที่แต่ละคนจะได้รับประโยชน์ แต่สังคมหรือทุกคนจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน ตัวอย่างเช่น งานด้านสาธารณสุขสมบัติทั้งหลาย เช่น ถนน โรงเรียน บ่อน้ำ ศาลาประชาคม ฯลฯ สมาชิกในชุมชนนั้นได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้

ประการที่ 3 จะเห็นได้ว่า เพราะความเชื่อทางศาสนาที่ว่า จะได้บุญกุศลได้ขึ้นสวรรค์ ชาวบ้านจึงจะมีศรัทธาอย่างแรงกล้าในการทนุบำรุงศาสนาด้วยการเสียสละทั้งกำลังเงิน และกำลังกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเรามองในด้านของผู้นำทางศาสนา นับตั้งแต่ไวยาวัจกร กรรมการวัดทั้งหลาย เราอาจจะพิจารณาในแง่ของคณะทำงาน (working group) หรือการทำงานของกลุ่มคนที่จัดการงานของวัดวาอาราม ซึ่งเป็นไปด้วยความเรียบร้อยทุกงาน ถ้าหากว่าเราสามารถดึงบุคคลเหล่านี้มาดำเนินงานในด้านที่จะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมแก่หมู่บ้านและตำบลของตนเอง โดยใช้วิธีการขบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งให้เห็นว่า จากความเชื่อในเรื่องขึ้นสวรรค์ได้บุญ โดยการทำงานให้วัด หรือศาสนานั้น เมื่อเปรียบเทียบกับในทางโลก ก็คือ ความเป็นจริงในหมู่บ้านของตนเอง เช่น การมีถนน การอนามัย การครองชีพที่ดี สิ่งเหล่านี้ก็คือสวรรค์ในชีวิตปัจจุบันของเขานั้นเอง

3. ด้านทักษะ เราจะเห็นได้ว่า คนในหมู่บ้านนั้น มีทักษะหรือฝีมือหลายมือในตัวเขาเองอยู่แล้ว เช่น การทำนา มุ่งทักษะในด้านอาชีพ การทำงานในรูปของกลุ่ม เช่น การลงแขกคานาเกี่ยวข้าว การทำงานให้วัด เหล่านี้ล้วนแต่เป็นความสามารถของคนซึ่งเราถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ แต่อยู่ในลักษณะและขอบเขตที่จำกัด ในตัวของมันเอง กล่าวคือการดำเนินงานหรือการกระทำได้กล่าวข้างต้นนั้น สำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์ และความเชื่อที่มีอยู่ในความคิดของเขาเอง ถ้าหากเราสามารถให้ความรู้ ให้การศึกษาในสิ่งที่จะเพิ่มพูนทักษะหรือความสามารถของเขาตามแนวทางของงานพัฒนาชุมชน ก็จะทำงานเหล่านั้นสำเร็จลุล่วงไปโดยได้รับผลดียิ่งขึ้นกว่า

เดิม รู้จักที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยมีหลักการใช้วิธีการพัฒนาชุมชนอย่างหนึ่งก็คือการรวมกลุ่มคน เพื่อช่วยกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง และในกลุ่มคนนั้น ได้รวบรวมมาจากบุคคลหลายประเภทหลายอย่างและคนเหล่านั้นมีความรู้ มีฝีมือ มีความสามารถต่าง ๆ กัน ตัวอย่างเช่น การทำนา คนหนึ่งมีความรู้ในเรื่องการไถที่ดีที่สุด อีกคนหนึ่งมีความรู้ในเรื่องการคัดเมล็ดพันธุ์ที่ดีที่สุด อีกคนหนึ่งมีความรู้ในเรื่องวิธีการดำนาที่จะให้ผลดีที่สุด อีกคนมีความรู้ในเรื่องน้ำระดับไหนจะให้ผลดีที่สุด อีกคนหนึ่งมีความรู้เรื่องการปราบศัตรูข้าว อีกคนหนึ่งมีความรู้เรื่องการใช้ปุ๋ยที่ดีที่สุด อีกคนหนึ่งมีความรู้เรื่องการเก็บเกี่ยวที่จะไม่ให้เมล็ดข้าวตกหล่นที่ดีที่สุด และกลุ่มบุคคลเหล่านี้ถ้าสามารถมารวมกันและช่วยกันคิดก็จะทำให้ผลผลิตของแต่ละคนได้รับผลผลิตดีขึ้น นั่นหมายถึงอาชีพของแต่ละคนซึ่งก็หมายถึงของหมู่บ้าน จะมีคนที่มือหรือความสามารถดังกล่าวแล้วครบถ้วนในเรื่องอาชีพหนึ่ง ๆ หากหวังไม่ได้ หรือหวังได้ไม่มากพอที่จะได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ บุคคลเหล่านี้จะต้องได้รับการฝึกอบรมเฉพาะอย่าง การเพิ่มพูนประสบการณ์ที่ไม่มีหรือที่สมควรได้รับ แต่ยังไม่เป็นการเพียงพอในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน นั่นคือ วิธีการที่คนเหล่านี้จะช่วยกันทำงานอย่างไร คงจะหนีไม่พ้นในเรื่องการทำงานแบบกลุ่ม ในเรื่องการทำงานแบบกลุ่มนั้นจักต้องเพิ่มพูนทักษะในการทำงานร่วมกัน นับตั้งแต่การรู้จักผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว การมีทัศนคติแบบหันหน้ามาปรึกษากัน รู้จักการประชุมแบบช่วยกันคิด รู้จักที่จะพูดหรือไม่พูดในโอกาสใด รู้จักที่จะเป็นผู้นำหรือเป็นผู้ตามในโอกาสใด รู้จักที่จะทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ดีที่สุด รวมทั้งในหน้าที่ของสมาชิกของสังคมนั้น ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องของงานพัฒนาชุมชน ที่เริ่มต้นจากจุดของสภาพหรือความเป็นไปของคนในสังคมนั้น

บทที่ 2

คำถามท้ายบท

1. วัฒนธรรมมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างไร
2. วัฒนธรรมตามความหมายของวิชาสังคมวิทยาต่างกับความหมายของภาษาสามัญธรรมดา อย่างไร
3. เหตุใดภาษาจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรม
4. วัฒนธรรมมีลักษณะที่สำคัญอย่างไร
5. ทำไมคนที่ย้ายสังคมจึงต้องย้ายวัฒนธรรม
6. การทำตามธรรมเนียมประเพณีของวัฒนธรรมมีผลอย่างไรต่อสังคม
7. ปัญหาทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีอะไรบ้าง
8. ทำไมนักพัฒนาต้องศึกษาวัฒนธรรมของชุมชน
9. การทำงานของนักพัฒนา ต้องยึดหลักที่ว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่เป็นอันตรายต่อประเพณีดั้งเดิมของเขา ท่านเข้าใจว่าอย่างไร
10. ในฐานะนักพัฒนาจะประยุกต์แนวความคิดวัฒนธรรมในการทำงานกับประชาชนได้อย่างไร